

Human IT

Tidskrift för studier av IT
ur ett humanvetenskapligt perspektiv

Elektronisk publicering doktorsavhandlingar, obefogad oro?

av [Yvonne Hultman Özek](#)

Abstract

A project on electronic publishing of doctoral dissertations in fulltext started in 1998 at the Lund University Library. Dissertations that consist of a number of articles that have already been published in or submitted to scholarly journals posed a potential problem with regard to copyright questions. In order to solve this problem, the commercial publishers were approached with a request for permission to publish the articles electronically as a part of the doctoral dissertation.

The experience from this attempt shows that from the publishers' perspective, electronic publishing is often perceived of as a threat, since the publishers' fear they will lose the control over the material. The authors often hesitate to ask their publisher's permission because they are afraid it may put future academic publishing at risk. A negotiable factor when it comes to copyright seems to be the amount of time that passes between the first publishing of the article and the electronic publishing of the doctoral dissertation. The time factor is valuable in the negotiation between the author and the publisher, since this aspect seems to reduce the uncertainties of electronic publishing for the publisher as well as for the author.

Innehåll

[1. Projektet vid Lunds universitetsbibliotek](#)

[2. Bakgrund](#)

[3. Upphovsrättsfrågan - första steget](#)

[4. Tekniska lösningar](#)

[5. Ansvarsfördelning – elektronisk publicering](#)

[6. Förlagens svar och restriktioner](#)

[7. Elektronisk publicering – risker?](#)

[8. Vad är förhandlingsbart?](#)

[9. Förhandling och avtal](#)

[10. Slutord](#)

[Om författaren](#)

En ny situation för publicering och spridning av doktors-avhandlingar har uppstått vid Lunds universitet. Förändringar i högskoleförordningen (Förordningen av doktorsavhandlingar SFS 1993:864) har ändrat universitetsbibliotekets tidigare åtagande om distribuering av den tryckta avhandlingen, som nu åläggs fakulteterna eller institutionerna.

Lund University Press har vid årsskiftet 2000 upphört med publicering av Lunds universitets avhandlingar. Samtidigt pågår ett projekt med elektronisk publicering av doktorsavhandlingar vid Lunds universitetsbibliotek. Elektronisk publicering är ett annat sätt att sprida avhandlingar, där intressanta frågor som rör upphovsrätten måste lösas.

[\(Åter till början av artikeln\)](#)

1. Projektet vid Lunds universitetsbibliotek

Syftet med projektet "Elektronisk publicering av avhandlingar i fulltext" är att utreda och lösa problem vid elektronisk publicering av doktorsavhandlingar vid Lunds Universitet.

Frågor kring upphovsrätt, långsiktigt bevarande, utskrifter och tryckning, samt print-on-demand, kommer att lösas under projektets gång. Den här artikeln fokuserar i första hand på de erfarenheter vi erhållit i den första fasen, nämligen de som rör relationerna mellan författaren och förläggaren, framförallt i upphovsrättsfrågan. Doktorsavhandlingen som monografi är i regel lättare att hantera då författaren ofast behållit publiceringsrätten.

Sammanläggningsavhandlingar och upphovsrättsfrågor är däremot en ny utmaning, eftersom publiceringsrätten för de artiklar som ingår i avhandlingen har övergått till kommersiella förlag. Framställningen som görs här förutsätter att det finns ett tryckt original av doktorsavhandlingen. Avsikten är att projektet ska övergå till ordinarie verksamhet vid Lunds universitetsbibliotek.

[\(Åter till början av artikeln\)](#)

2. Bakgrund

Tanken att utveckla den redan existerande databasen Lund University dissertation abstracts, Scripta Academica Lundensis, till en fulltextdatabas har funnits sedan några år tillbaka. Avhandlings-databasen innehåller bibliografiska uppgifter och sammanfattningar av avhandlingar framlagda vid Lunds universitet sedan 1996 (<http://www.ub2.lu.se/dissdb/>).

Det är starkt rekommenderat att doktoranden gör en s.k. elektronisk spikning i det webbaserade formulär som gör den bibliografiska informationen sökbar i avhandlingsdatabasen. Vid många fakulteter vid Lunds universitet är numera den elektroniska spikningen obligatorisk.

Under hösten 1998 tog universitetsbiblioteket initiativet till att starta ett projekt för att utveckla avhandlingsdatabasen till en fulltextdatabas, med speciellt fokus på att publicera sammanläggningsavhandlingar i fulltext. En sammanläggningsavhandling består ofta av fyra till sex artiklar redan publicerade eller inlämnade för publicering i olika tidskrifter. Följaktligen har författaren inte någon publiceringsrätt utan måste be om tillstånd från förläggaren att få publicera artikeln elektroniskt som en del av doktorsavhandlingen.

([Åter](#) till början av artikeln)

3. Upphovsrättsfrågan – första steget

Hösten 1998 gick vi ut med information om projektet till doktorander vid samtliga fakulteter. En doktorand från medicinska fakulteten anmälde sitt intresse och vi diskuterade med doktoranden och dennes handledare hur vi skulle kunna gå vidare med upphovsrättsfrågan. Ett arbetsexemplar av den tryckta versionen erhöles, dvs det tryckta originalet som doktoranden skulle disputerat på och som senare skulle länkas i fulltext till den bibliografiska posten i avhandlingsdatabasen. Doktorsavhandlingen bestod av en ram-berättelse/kappa och fem artiklar varav fyra redan var publicerade i tryckta tidskrifter medan den femte var inlämnad för publicering.

Rutin 1: Vi formulerade ett standardbrev, "Letter of permission for electronic fulltext publishing", till respektive förlag/redaktör innehållande en kort projektbeskrivning och ansökan om att få publicera den redan tidigare publicerade artikeln som en del av den elektroniska fulltextavhandlingen. Ett önskemål om att få artikeln levererad i PDF, ett elektroniskt särtryck, ingick också i brevet. För att inte riskera publiceringen av den femte artikeln bestämde vi oss för att avvakta tills den blivit accepterad. Alla fyra artiklarna blev godkända för elektronisk publicering som del av doktorsavhandlingen. Medgivande för de artiklar som var publicerade vid kommersiella förlag drog ut på tiden och påminnelse gick ut. När artikeln väl blev godkänd för elektronisk publicering levererade dessutom ett förlag en PDF-version.

Under vintern 1998/99 hade många redan anmält sitt intresse för fulltextpublicering, övervägande från medicinska fakulteten. Många var disputerade och hade redan publicerat artiklarna i tidskrifter, vilket gjorde att det gick smidigt att samla in tillstånd från de olika förlagen. Vi kan konstatera att om publiceringsdatumet för artikeln är

äldre än ett år brukar man få ett positivt svar till elektronisk publicering av artikeln. De kommersiella förlagen har dock ofta haft synpunkter på publiceringsrätten och har ibland angett särskilda restriktioner, medan s.k. sällskap eller "learned societies" har varit oproblematiske.

Rutin 2: För att skapa rationellare rutiner för doktors-avhandlingarnas elektroniska publicering i framtiden, vore det önskvärt att doktoranderna redan på ett tidigare stadium, dvs i samband med att de skickar in artikeln för publicering, ber att från förlaget erhålla ett elektroniskt underlag eller elektroniskt särtryck, med rätt att få publicera sin doktorsavhandling elektroniskt i efterhand. Det är önskvärt att det elektroniska formatet kommer just från förlaget eftersom förlagets "copyright" redan finns skrivet i det elektroniska särtrycket.

En doktorand inom ämnesområdet omvårdnad var intresserad av att redan vid inlämningen för publicering infoga ett sådant önskemål om en framtida elektronisk publicering. Vi kom också fram till att det var viktigt att vara enig med medförfattarna av artikeln och doktorandens handledare. Något svar från förlaget har ännu inte kommit in.

Sammanfattningsvis, finns det två sätt att hantera upphovsrättfrågan gentemot förlaget:

- söka tillstånd *efter* publicering av den tryckta avhandlingen
- vid inlämnandet av artikeln begära att få behålla rättigheten att publicera artikeln elektroniskt i framtiden

För att ytterligare rationalisera processen kring upphovsrätten med förlagen ska universitetsbiblioteket formulera ett standardavtal mellan Lunds universitet och berörda förlag.

([Åter](#) till början av artikeln)

4. Tekniska lösningar

Den tryckta avhandlingen scannades och lades ut i PDF-format bestående av fem filer: kapp och fyra artiklar. Den femte artikeln är inte länkbar då den väntar på att bli accepterad och publicerad i en tidskrift och den elektroniska publiceringsrätten är därför inte avklarad.

PDF-filerna sändes till UBs server. En mellansida konstruerades (http://www.lub.lu.se/luft/diss/med263_transit.html) med utrymme för text om publiceringstillstånd. I avhandlingsdatabasen länkades posten till fulltextversionen, vilket också är den auktoriserade kopian av den tryckta avhandlingen som doktoranden disputerat på. De fulltextversioner som länkas till avhandlingsdatabasen ska alltså vara den version som doktoranden lägger fram vid disputationstillfället.

Universitetsbiblioteket ansvarar för arkiveringen av den auktoriserade elektroniska kopian. Skulle författaren välja att lägga ut en ny elektronisk upplaga får den inte ersätta den ursprungliga arkiverade och auktoriserade elektroniska kopian. Det är samma principer som med den tryckta versionen; har författaren en ny tryckt upplaga ersätts inte den tidigare arkiverade tryckta avhandlingen.

5. Ansvarsfördelning – elektronisk publicering

Målsättningen är att doktoranden själv, med stöd från universitetsbiblioteket och eventuellt även från sin institution, ska ansvara för stora delar av den elektroniska publiceringen. När vi samlat mer praktiska erfarenheter från processen för elektronisk publicering kommer vi att skriva ner praktiska instruktioner.

En generell ansvarsfördelning för elektronisk publicering skulle kunna se ut så här:

1. Avklara upphovsrättsfrågor – universitetsbiblioteket handleder/rådgiver författaren
2. Konvertera avhandlingen till elektroniskt format – författarens ansvar (tjänsten kan t.ex. köpas från universitetsbiblioteket eller andra aktörer)
3. Kvalitetsgranska den elektroniska fulltextversionen – författarens ansvar
4. Den elektroniska fulltextavhandlingen sändes till universitetsbibliotekets server – författarens ansvar
5. Den elektroniska fulltextavhandlingen länkas till redan elektroniskt spikad bibliografisk post i Lund University dissertation abstracts, Libris / lokal bibliotekskatalog – universitetsbibliotekets ansvar.
6. Elektronisk arkivering av den auktoriserade kopian av doktors-avhandlingen – universitetsbibliotekets ansvar

6. Förlagens svar och restriktioner

Av särskilt intresse har det varit att sammanställa förlagens svar till författaren om elektronisk publicering av tidigare publicerade artiklar. Framställningen nedan speglar förlagens uppfattning om elektronisk publicering idag. De restriktioner som illustreras här kan vara ett uttryck för oro för att förlagets kommersiella publicering ska bli utkonkurrerad av en elektronisk publicering, visserligen i ett annat sammanhang, men en publicering som de själva inte har kontroll över.

Nedan återges några exempel på text som förlagen vill ha med i den elektroniska versionen av doktorsavhandlingen:

Copyright © 199x Institute of Electrical and Electronics Engineers.

Reprinted from [all relevant journal info].

This material is posted here with permission of the IEEE. Internal or personal use of this material is permitted. However, permission to reprint/republish this material for advertising or promotional purposes or for creating new collective works for resale or redistribution must be obtained from the IEEE by sending a blank

email message to info.pub.permission@ieee.org.

By choosing to view this document, you agree to all provisions of the copyright laws protecting it.

eller

Internal or personal use of this material is permitted

Ovannämnda restriktioner riktar sig till slutanvändaren.

Not to be distributed outside of Lund University

Restriktioner av det här slaget blir svårhanterliga i det elektroniska sammanhanget, dels eftersom avhandlingen kommer att vara tillgänglig även utanför Lunds universitet, dels eftersom det blir nästan en omöjlighet att, med olika restriktioner, hämta hem avhandlingen i sin helhet. Därför kommer vi att sträva efter att med förlagen förhandla fram ett överenskommet publiceringsdatum.

Ett negativt svar har inkommit: *"We are sorry, but we cannot grant you permission for Dr XXs article, which is accepted but not yet published in XX Journal."* Även om förlaget inte har gett någon öppning för förhandling kan man anta att det går att be om tillstånd för elektronisk publicering när en viss tid passerat efter publiceringstillfället i tidskriften.

Man kan konstatera att svaren i stort varit positiva, några med restriktioner men dock inga direkta avslag, förutom den sistnämnda som är accepterad men ännu ej publicerad.

Skillnaden mellan elektronisk och tryckt publicering är inte så stor som förlagen vill göra gällande. När en tryckt avhandling lämnas in till universitetsbiblioteket för distribuering som sträcker sig utanför Lunds universitet har förlaget inte ifrågasatt spridningen av artikeln som ingår i avhandlingen. En elektronisk publicering av samma avhandling verkar däremot innebära en oro från förlagets sida över att förlora kontrollen över publiceringen.

([Åter](#) till början av artikeln)

7. Elektronisk publicering – risker?

Vad finns det för risker med att elektroniskt publicera en avhandling innehållande en artikel som tidigare eller kanske även samtidigt publiceras i en tryckt eller elektronisk tidskrift?

När det gäller artiklar som redan är publicerade har författaren oftast inga frågor eller tveksamheter inför ställningstagandet att be om tillstånd för elektronisk publicering. Är artikeln "submitted" men ej publicerad vill man helst avvakta tills det att artikeln helt säkert är publicerad på det traditionella sättet. Författarens synpunkter kan uppfattas som att man inte vill riskera sin publicering eftersom det är viktigt att sprida sina forskningsresultat i första hand i prominenta tidskrifter. Författarna har signalerat att det finns anledning att ha respekt för förlagen då dessa idag utövar en kvalitetskontroll för

erkänd forskning. När författaren vid inlämnandet av artikeln ber att få behålla rätten att publicera elektroniskt i *framtiden*, ca 2 år efter den eventuella första publiceringen, verkar det inte finnas någon tveksamhet.

Från förlagets synpunkt finns det, som vi har erfarit, ett visst motstånd till elektronisk publicering, vilket bottnar i rädslan för att förlora kontrollen över publiceringen. Att elektroniskt publicerade doktors-avhandlingar skulle utgöra ett hot mot förlagens kommersiella intressen förefaller osannolikt. Med utgångspunkt ifrån hur informationsåtervinningstekniken ser ut idag är risken minimal att en specifik artikel skulle bli läst i första hand i en elektroniskt publicerad fulltextavhandling. Det är också svårt att föreställa sig att användaren målmedvetet skulle söka bland elektroniska doktorsavhandlingar för att inhämta specifik forskningsinformation. En artikel som utgör en del av en doktorsavhandling ingår ofta i ett informations-sammanhang som inte är jämförbart med den forskningsinformation som publiceras i en tidskrift.

De tillstånd för elektronisk publicering av avhandlingar vi erhållit från förlag grundar sig på att en viss tid passerat efter den ursprungliga publiceringen, oftast ca ett år. Man kan konstatera att ur förlagets synvinkel har då risken för konkurrens minskat avsevärt.

([Åter](#) till början av artikeln)

8. Vad är förhandlingsbart?

Det finns många frågetecken från såväl författare som förlag om vad som kommer att hända i framtiden, men i nuläget kan det vara värdefullt att i processen hitta en balans mellan båda parter. Utifrån de exempel på förlagens svar som beskrivits här, samt utifrån för-fattarnas uppfattning om risker med elektronisk publicering, kan man dra slutsatsen att *tiden* som passerar mellan den ursprungliga publiceringen av en artikel och den senare elektroniska publiceringen i avhandlingen är av märkbar betydelse.

Relationen mellan den första publiceringen och den senare elektroniska publiceringen är tidsförankrad. När en viss *tid* har passerat minskar oron, för författaren att riskera sin publicering av forskningsresultat och för förlaget att bli utkonkurrerat eller förlora kontrollen över sin publicering. I nuläget kan *tidsfaktorn* vara en gemensam utgångspunkt för förhandling, den är viktig för författaren såväl som för förläggaren.

([Åter](#) till början av artikeln)

9. Förhandling och avtal

Det är tidsödande och arbetskrävande att för varje artikel som ingår i en avhandling söka speciellt tillstånd för elektronisk publicering. Förlag liksom restriktioner varierar. Det vore önskvärt att formulera generella avtal mellan Lunds universitet och olika förlag där man lägger stor vikt vid tidsperspektivet, förslagsvis 6 månader mellan de två publiceringarna. Ett förslag till ett sådant avtal ska formuleras av universitetsbiblioteket och granskas av universitetets jurister.

([Åter](#) till början av artikeln)

10. Slutord

Som vi sett i inledningen finns det anledning att anta att den elektroniska publiceringen av doktorsavhandlingar kommer att öka. Elektronisk spridning av avhandlingar är smidigare och dessutom billigare än att sprida den i tryckt form. Upphovsrätsfrågorna bör avklaras så smidigt som möjligt med generella avtal på universitetsnivå. Tidsfaktorn, som berörts i den här artikeln, är kanske en öppning till förändring i förlagens motstånd till återpublicering i elektronisk form.

([Åter](#) till början av artikeln)

Om författaren

Yvonne Hultman Özek är informationsbibliotekarie vid Lunds universitetsbibliotek, huvudbiblioteket för teknik naturvetenskap och medicin.

([Åter](#) till början av artikeln)

Använd litteratur

Björklund, Carin (1998): "Elektronisk fulltextpublicering. En projektrapport om publikationer utgivna av Handelshögskolan vid Göteborgs universitet", 27. Göteborg: Göteborgs universitetsbibliotek, Ekonomiska biblioteket.

Defining and Certifying Electronic Publication in Science. A Proposal to the International Association of STM Publishers [ref. upprättad 1999-11-05]. URL: <http://www.aaas.org/spp/dspp/sfpl/projects/epub/define.htm>

Fisher, Janet H. (1993): "Copyright: The Glue of the System". *The Journal of Electronic Publishing* [ref. upprättad 1999-11-10]. URL: <http://www.press.umich.edu/jep/works/fisher.copyright.html>

Förander, J. (1999): "Upphovsrätt och Internet". *Ikoner*, no. 2 (1999): 33-37.

Karolinska Institutet Biblioteket. "Projekt för elektronisk publicering av Karolinska Institutets avhandlingar". Uppdaterad 21 sept. 1999. [ref. upprättad 1999-10-25]. URL: <http://diss.kib.ki.se/info/proj/>

NDLTD. Networked Digital Library of Theses and Dissertations. Uppdaterad 4 okt. 1999. [ref. upprättad 1999-11-03]. URL: <http://www.ndltd.org/>

Okerson, Ann (1999): "Copyright in the Year 2010: No longer an issue for scholarly electronic publishing". Paper presented at the ICC/IFIP Third Conference on Electronic Publishing, Ronneby, Sweden 1999.

Rodman, A. "LUFT, Lunds Universitetsbiblioteks FullText-projekt: Delprojekt Kurslitteratur". 1998-11-02. [ref. upprättad 1999-11-05]. URL: http://www.lub.lu.se/luft/kurslitt/rapport/luft_avrapp.htm#Bakgrund.

([Åter](#) till början av artikeln)

